

Ensimmäisen vuoden lukiolaiset rokotekielteisen verkkotekstin retoristen keinojen arvioijina

Mikkonen, Teemu – Savolainen, Reijo – Sormunen, Eero. 2023. ENSIMMÄISEN VUODEN LUKIOLAISET ROKOTEKIELTEISEN VERKKOTEKSTIN RETORISTEN KEINOJEN ARVIOIJINA. *Kasvatus* 54 (1), XX–XX.

Artikkelissa tarkastellaan lukiolaisten arvioita verkkotekstissä käytetyistä retorisisista keinoista. Tutkimuksessa analysoidaan, millaisia retorisia keinoja opiskelijat ovat tunnistanee rokotekielteisestä verkkotekstistä ja miten he ovat niitä kuvailleet. Lisäksi arvioidaan, millaisia eroja on retoristen keinojen tunnistamisessa verkkotekstistä vakuuttuneiden ja siihen kriittisesti suhtautuneiden opiskelijoiden välillä. Vuonna 2016 kerätyn tutkimusaineiston vastaajat olivat ensimmäisen vuoden lukiolaisia (n=200). Suurin osa opiskelijoista piti tekstiä uskottavana. Analyysissä opiskelijoiden tunnistamat retoriset keinot ryhmiteltiin klassisen retoriikan mukaisiin yläkategorioihin: logokseen, eetokseen ja paatokseen. Logokseen liittyviä retorisia keinoja tunnistettiin parhaiten; erityisesti tutkimustietoon ja esimerkkeihin vetoaminen tunnistettiin usein. Useimpien tekstistä vakuuttuneiden vastauksissa tutkimustietoon ja esimerkkeihin vetoamisen nähtiin lisäävän tekstin uskottavuutta. Tekstiin kriittisesti suhtautuvista opiskelijoista suurin osa tunnisti myös tunteisiin vetoamista, jonka nähtiin heikentävän tekstin uskottavuutta. Opiskelijat, jotka osasivat suhtautua tekstiin epäilevämmiin, arvioivat analyttisemmin tekstissä käytettyjä retorisia keinoja. Tutkimus osoittaa, että opiskelijan tunnistessa verkkotekstistä erityyppisten retoristen keinojen käyttötapoja hän pystyy refleктоimaan paremmin tekstin sisältöä suhteessa kirjoittajan pyrkimyksiin. Tulokset viittaavat siihen, että retoristen keinojen tunnistamisen ja arvioinnin opetukseen tulisi kiinnittää entistä enemmän huomiota lukio-opetuksessa ja tulevissa lukion opetussuunnitelmissakin.

Asiasanat: kriittinen lukutaito, lukiolaiset, mediakasvatus, monilukutaito, retoriikka, sisällönanalyysi

Johdanto

Opiskelijat hakevat lukion oppitunneilla internetistä paljon tietoa. Heillä on usein kuitenkin vaikeuksia arvioida lähteiden uskottavuutta (ks. mm. Freeman, Caldwell & Scott 2020; Hämäläinen, Kiili, Räikkönen & Marttunen 2021; Kiili, Leu, Marttunen, Hautala & Leppänen 2018; Sundin & Francke 2009; myös Mikkonen 2018). Yksi lähteiden uskottavuuteen liittyvä mutta aiemmissa tutkimuksissa vähemmän esille nostettu internetlähteiden arviointiperuste on retoristen keinojen tunnistaminen ja arviointi. Retoristen keinojen tunnistaminen on merkittävä tiedonlähteiden uskottavuuden arvioinnin osa-alue. Se on myös yksi lukion äidinkielen opetussuunnitelman tavoitteista (LOPS 2015, 2019).

Retoristen keinojen käyttöä on analysoitu muun muassa uuden retoriikan piirissä (Burke 1969; Mikkonen 2010; Perelman & Olbrechts-Tyteca 1969; Toulmin 1958). Vähemmän tutkimusta on kuitenkin siitä, miten oppilaat tunnistavat retorisia keinoja (ks. Kiili ym. 2018). Tätä tutkimusta vastaavaa klassisen retoriikan ja osittain uuden retoriikan mukaisten retoristen keinojen tunnistamiseen liittyvää analyysia, jossa lukiolaiset arvioivat lukemiaan tekstejä, ei ole tehty aikaisemmin. Muutamia lähtökohdiltaan samankaltaisia mutta metodeiltaan, kohderyhmiltään ja käsitteiltään erilaisia määrällisin menetelmin tehtyjä, argumentaation tunnistamista arvioivia kansainvälisiä tutkimuksia (ks. mm. Leon 2008; Chambliss & Murphy 2002; von der Mühlen, Richter, Schmid & Berthold 2019) on tehty aiemmin. Näissä ei kuitenkaan ole tarkasteltu retoristen keinojen tunnistamista käyttäen retoriikan metodeja ja käsitteitä samalla tavalla osana analyysiä kuin tässä tutkimuksessa.

Myös määrällisiä oppilaiden lähdearviointeja analysoivia tutkimuksia (ks. mm. Kiili ym. 2018) on aiemmin tehty, mutta niissä ei ole tarkasteltu oppilaiden perusteluja retoriikan näkökulmasta. Nettiviestinnässä käytettyjen retoristen keinojen aiempi tutkimus on kohdistunut esimerkiksi internetin keskusteluryhmiin lähetettyjen viestien retoriikkaan (ks. esim. Savolainen 2014; Savolainen, 2022), mutta näissä tutkimuksissa ei ole analysoitu keskusteluun osallistuneiden näkemyksiä retoristen keinojen hyödyntämisestä. Tässä tutkimuksessa retoristen keinojen tunnistamisen ja lähdearviointien analyysi yhdistyvät niin, että lukiolaisten lähdearviointeja tarkastellaan heidän tekstissään tunnistamiensa retoristen keinojen kautta (ks. Jokinen 1999; Juhila 1993; Kiili ym. 2018; Mikkonen 2018; Savolainen 2014; Summa 1996).

Analysoimme lukion opiskelijoiden käsityksiä rokotekielteisestä verkkotekstistä (ks. Sukeva-Hakanpää 2012). Tekstissä kirjoittaja pyrkii houkuttelemaan lukijoita erilaisin retorisiin keinoin näkemystensä taakse. Verkkoteksti oli yksi monista verkosta löytyvistä rokotekielteisistä lähteistä, joissa pääosin kokemusperäisen tiedon perusteella kritisoidaan lääketieteen suosittamia rokotusohjelmia. Tutkimuksemme tarkoituksena on selvittää, miten kahden suomalaisen pikkukaupungin ja kahden kunnan lukioiden ensimmäisen vuoden opiskelijat tunnistavat ja tulkitsevat rokotekielteisessä verkkotekstissä käytettyjä retorisia keinoja. Nimitämme käyttämäämme analyysitapaa retoristen keinojen tunnistamisen analyysiksi. Se eroaa retoristen keinojen analyysistä siten, ettei siinä tutkita vastauksissa käytettyjä vaan niissä esille tuotuja retorisia keinoja.

Tavoitteenamme on lisätä ymmärrystä lukion ensimmäisen luokan opiskelijoiden tavoista tunnistaa teksteissä käytettyjä retorisia keinoja ja perustella niitä ennen osallistumistaan retoristen keinojen tunnistamisen opetukseen. Tutkimusaineiston keruun aikana oli juuri tullut voimaan uusi lukion opetussuunnitelma (LOPS 2015), jossa retoristen keinojen tunnistaminen oli mainittu osana äidinkielen opintoja. Tutkimusaineiston lukiolaiset eivät kuitenkaan olleet retoristen keinojen tunnistamista vielä opiskelleet. Tutkimus tuottaa näin ollen tietoa ensimmäisen vuoden lukion opiskelijoitten valmiuksista arvioida tekstien retoriikkaa.

Tutkimuksessa haetaan vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

- 1) Millaisia retorisia keinoja lukion ensimmäisen luokan opiskelijat tunnistavat rokotekielteisestä verkkotekstistä?
- 2) Mitä eroja retoristen keinojen tunnistamisessa on verkkotekstistä vakuuttuneiden ja siihen kriittisesti suhtautuneiden opiskelijoiden välillä?
- 3) Miten opiskelijat kuvailevat tunnistamiaan retorisia keinoja?
- 4) Mitä eroja retoristen keinojen kuvailemisessa on verkkotekstistä vakuuttuneiden ja siihen kriittisesti suhtautuneiden opiskelijoiden välillä?

Retoristen keinojen analyysi

Retoriikalla tarkoitettiin alun perin puheoppia, jossa opetellaan viestinnällä vaikuttamista ja vakuuttamista. Myöhemmin se on laajentunut uutena retoriikkana tunnetun suuntauksen myötä käsittämään myös tekstien kriittisen tarkastelun. Uudessa retoriikassa puheopin

retoristen tekniikoiden tarkastelua on sovellettu erilaisten tekstien retoriseen analyysiin. Retorisessa analyysissä tarkastellaan sitä, miten vaikuttaminen tapahtuu viestijän tekemien valintojen kautta. (Aristoteles 2012; Cockcroft, Cockcroft, Hamilton & Hidalgo Downing 2014; Lehti & Eronen-Valli 2018; Mikkonen 2011; Summa 1996).

Retoriikan, uuden retoriikan ja retorisen analyysin juuret ovat Aristoteleen puheopillisissa kirjoituksissa, jotka määrittivät retoriikan opiksi tarkastella keinoja vakuuttaa yleisö parhaalla mahdollisella tavalla eri tilanteissa. Puheen vakuuttavuus riippuu siitä, kuinka hyvin puhuja osaa käyttää tilanteeseen sopivia retorisia keinoja. (Aristoteles 2012.) Retorisista keinoista erityisesti eetosta, paatosta ja logosta on käytetty niin akateemisen kuin arjen kielenkäytön analysoimisessa kuvaamaan puheessa ja tekstissä esiintyvien vakuuttavuutta lisäävien ominaisuuksien eri piirteitä. Eetoksella viitataan puhujan luonteeseen tai maineeseen, paatoksella yleisön tunteisiin vetoamiseen ja logoksella argumentoinnin sisällölliseen ymmärrettävyyteen ja loogisuuteen vakuuttavuuden takeena. Nämä vakuuttavuutta lisäävät eri osa-alueet ovat yleensä sidoksissa toisiinsa. Eri tilanteissa joku tai jotkin niistä kuitenkin usein korostuvat. Taitava puhuja voi painottaa puheessaan joko tunteisiin vetoamista (esimerkiksi juhlapuhe) tai sisällön loogisuutta (esimerkiksi tieteellinen esitelmä) sen mukaan, millainen yleisö hänellä on. (Kakkuri-Knuutila 1998a.)

Retoristen keinojen tutkimuksissa yksi yleisimmistä kategorioista liittyy paatukseen eli tunteisiin vetoamiseen (Cockcroft ym. 2014; Herrick 2018; Meyer 2017). Esimerkiksi verkkokeskusteluissa tunteisiin vetoaminen voi tarkoittaa sitä, että pyritään herättämään sanavalinnoilla muissa keskustelijoissa myötätuntoa tai vastenmielisyyttä. Näin houkutellessa keskustelun osanottajia oikeaan mielentilaan halutun tulkinnan tai toiminnan saavuttamiseksi. (Herrick 2018; Savolainen 2022.) Tunteisiin vetoaminen on yleistynyt verkkoviestinnässä, esimerkiksi terveysaiheisissa verkkoteksteissä. Ilmiöön on viitattu tutkimuksissa kulttuurisissa käytänteissä tapahtuneena affektiivisena käänteenä, joka viittaa tunteiden aikaisempaa määräävämpään rooliin mediakulttuurissa (Gregg & Seigworth 2010; Nikunen & Pantti 2018). Tunteisiin vetoamisen tunnistamista voidaan pitää nykyisissä mediaympäristöissä erittäin tärkeänä erityisesti tekstin vakuuttavuutta ja uskottavuutta arvioitaessa.

Toinen retoristen keinojen analyysissä usein esille noussut keino, tutkimustuloksiin vetoaminen, liittyy sekä logokseen että eetokseen (ks. mm. Savolainen 2014).

Tutkimustuloksiin vetoaminen yhdistetään erilaisiin asiantuntijakategorioihin, kuten lääkäriin

tai tutkijaan. Näin halutaan rakentaa lukijassa luottamusta asiantuntijakategorioihin samalla kun asiantuntijakategorioita käytetään argumentin uskottavuuden takeena. (Kakkuri-Knuuttila 1998b.) Tutkimustuloksiin vetoamisen ja erilaisten asiantuntijakategorioiden käytön tavoitteena on saada lukija vakuuttuneeksi perusteluiden uskottavuudesta (Jokinen 1999; Juhila 1993). Tieteelliseltä vaikuttava ei kuitenkaan välttämättä perustu luotettaviin tieteellisiin julkaisuihin tai asiantuntijoiden tieteellisiin lausuntoihin. Tieteellisiä tuloksia on myös saatettu lainata väärin, mikä on sitä todennäköisempää mitä useamman välikäden kautta lainaus on kulkenut.

Retoristen keinojen aiemmissa tutkimuksissa on noussut esille myös muita eetokseen liittyviä retorisia keinoja. Esimerkiksi verkkokeskusteluissa kirjoittaja voi yksityiskohtaisilla kuvauksilla kirjoittajan omista tai kirjoittajan lähipiirin kokemuksista samalla sekä lisätä omaa mainettaan että esittämänsä väitteen uskottavuutta (Jokinen 1999; ks. myös Herrick 2018; Savolainen 2022). Tämänäyttypisiin kokemuksiin vetoamalla kirjoittaja pystyy vahvistamaan autenttisuuden vaikutelmaa (Juhila 1993; Jokinen 1999). Internetissä kyseistä keinoa käytetään erityisesti epävirallisissa julkaisukanavissa, kuten blogeissa ja erilaisissa terveysaiheisissa kaupallisissa julkaisuissa.

Tutkimuksen toteutus

Tutkimusaineisto koottiin osana kolmen yliopiston ja Suomen Akatemian rahoittamaa ARONI-tutkimushanketta, jossa tarkasteltiin lukiolaisten taitoja hakea, arvioida ja käyttää verkkotekstejä (ARONI 2019). Hankkeessa kerättiin aineistoja myös tietotyötaitojen opetuskäytänteistä lukio-opetuksessa ja selvitettiin internetlukutaitojen taustatekijöitä. Tutkimusta motivoi tuolloin voimassa olleiden perus- ja lukiokoulutuksen opetussuunnitelmien tavoite kehittää internettaitojen opetusta (POPS 2014; LOPS 2015).

ARONI-hankkeen JYU1-tutkijaryhmä (ks. ARONI 2019) keräsi aineiston syyskuussa ja marraskuussa vuonna 2016 kahdessa suomalaisessa pikkukaupungissa ja kahdessa kunnassa. Tutkijaryhmään kuuluivat myös tämän tutkimuksen ensimmäinen ja kolmas kirjoittaja (Mikkonen ja Sormunen), jotka eivät kuitenkaan osallistuneet aineistonkeruuseen. Tähän osatutkimukseen osallistui 200 lukion ensimmäisen vuoden opiskelijaa seitsemästä lukiosta. Suurin osa oli 16–17-vuotiaita testiiä tehdessään. Tutkijaryhmän laatima nettisovellusta hyödyntävä internetlukutaidon testi teetettiin lukiolaisille äidinkielen AI4 -kurssin

ensimmäisillä tunneilla. Kaikki kurssille osallistuneet ja aineiston keruuhetkellä läsnäolleet opiskelijat osallistuivat testiin, jonka jälkeen kurssilla tutustuttiin muun muassa retorisiin keinoihin ja argumentoinnin tapoihin. (ks. ARONI 2019.)

Tutkimukseen osallistuneet lukion opiskelijat vastasivat internetlukutaitoja mittaavaan rokotusaiheiseen tehtäväkokonaisuuteen. Opiskelijat suorittivat tehtävät nettisovelluksessa, jossa jäljiteltiin lukiolaisten arjessa ja koulutehtävissä käyttämää internethakua. Aikaa tehtävän suorittamiseen annettiin kolme tuntia. Tehtävä tehtiin anonymisti JYU1-tutkijaryhmän antamilla tunnuksilla. Lukion opiskelijoiden tehtävänä oli lukea ensin rokotusaiheinen teksti tarkoin ja vastata sen jälkeen tutkijaryhmän laatimiin avoimiin sekä strukturoituihin nettilomakkeen kysymyksiin. Tekstityyppiä ei erikseen luonnehdittu opiskelijoille tehtävänannossa. He joutuivat näin ollen itse päättämään tekstin sisällöstä, ulkoasusta sekä kielellisistä ilmauksista tekstin kirjoittajan ja julkaisijan motiiveja sekä muita kontekstitekijöitä.

Arvioitavaksi valittiin vahvasti puolueellista näkökulmaa edustava verkkoteksti (ks. Sukeva-Hakanpää 2012), jotta siinä hyödynnetyt retoriset keinot nousisivat riittävän selvästi esille. Sen rokotekielteinen kirjoittaja maalaa uhkakuvia rokotteiden riskeistä ja perustelee näkemyksiään yksittäisillä lähipiirin kokemuksilla ja tulkinnoillaan uutisjutuissa esiintyneistä tutkimustuloksista. Tekstissä ei tuoda esille rokotuksia puoltavia näkökohtia, ja rokotusten tilalle ehdotetaan esimerkiksi ravintolisiä tai homeopaattisia valmisteita.

Tämä artikkelin empiirinen aineisto koostui lukiolaisten vastauksista seuraaviin avoimiin kysymyksiin: 1. Mikä on tekstin laatijan mielipide rokottamisen tarpeellisuudesta ja mitkä ovat keskeisimmät perustelut, joilla hän tukee mielipidettään? 2. Millaisin keinoin tekstissä pyritään vetoamaan lukijaan? 3. Arvioi, kuinka hyvin mielipide on tekstissä perusteltu. Vastaukset analysoitiin teoriasidonnaisella laadullisella sisällönanalyysillä. Laadullista analyysiä taustoittavan määrällisen analyysin analyysiyksikkönä oli lukion ensimmäisen vuoden opiskelijan antama vastaus kysymyksen 3. Laadullisen analyysin analyysiyksikkönä oli lukion ensimmäisen vuoden opiskelijan vastaus kokonaisuutena kuhunkin kolmeen vastaukseen. Vastaukset olivat tyypillisesti kolmen tai neljän lauseen pituisia, mutta niiden pituus vaihteli muutamasta sanasta yli 200 sanan perusteluihin.

Empiirinen analyysi tehtiin kahdessa vaiheessa. Laadullisen sisällönanalyysin keinoin tarkasteltiin sitä, miten erityyppiset retoriset keinot ja niiden selitykset esiintyivät lukiolaisten vastauksissa. Määrällinen analyysi tuotti prosenttijakaumia, jotka kuvaavat lukiolaisten tunnistamien retoristen keinojen painottuneisuutta aineistossa. Prosenttiluvut laskettiin sen perusteella, kuinka moni lukiolainen on vähintään kerran maininnut kyseisen retorisen keinon.

Laadullinen sisällönanalyysi

Lukion ensimmäisen vuoden opiskelijoiden vastauksia tarkasteltiin sen suhteen, kuinka monipuolisesti he olivat tunnistaneet eri retorisia keinoja. Lukiolaisten vastauksissaan tunnistamia perusteluja ja retorisia keinoja ryhmiteltiin kolmeen ennalta määriteltyyn retoristen keinojen kategoriaan: eetos, paatos ja logos. Tunnistaminen viittaa tässä lukiolaisten vastauksista ilmeneviin tulkintoihin retorisista keinoista, joilla verkkotekstin laatija pyrkii heihin vetoamaan.

Lukiolaisten tulkintoja lukijaan vetoavista keinoista tarkasteltiin eräänlaisina yhtymäkohtina, joissa yhdistyvät lukiolaisten esiyymmärrys retorisista keinoista, heidän näkemyksensä siitä, millaisia retorisia keinoja on olemassa, miten he tulkitsevat niiden käyttöä lukemassaan tekstissä ja miten he arvioivat retoriset keinot vakuuttaviksi. Nämä kolme osa-alueetta (esiyymmärrys, tulkinta ja arviointi) nivoutuivat lukiolaisten vastauksissa useimmiten tiiviisti yhteen, minkä vuoksi niiden analysoiminen vaati kaikkiin kolmeen avoimeen kysymykseen (1–3) annettujen vastausten lukemisen kokonaisuutena.

Artikkelin ensimmäinen kirjoittaja analysoi – teoriasidonnaisella laadullisella sisällönanalyysillä – kuinka lukiolaiset arvioivat verkkotekstin ja tekstissä käytettyjen retoristen keinojen uskottavuutta. Analyysin teoriasidonnaisuus rakentui retoriikan tutkimuksessa tarkasteltujen klassisten kategorioiden eetos, paatos ja logos hyödyntämiseen (Aristoteles 2012; Kakkuri-Knuutila 1998a; Savolainen 2014). Kysymyksen 3 vastauksia analysoimalla oli mahdollista kartoittaa lukiolaisten näkemyksiä tunnistettujen retoristen keinojen uskottavuudesta. Vastauksissa useimmiten viitattiin edellisessä tehtävässä tunnistettuihin retorisiin keinoihin. Muutamat lukiolaiset perustelivat lyhytsanaisesti toteamalla ”mielipide on perusteltu hyvin” ilman varsinaista viittausta kysymyksen 2 vastauksiin, mutta nämäkin perustelut tulkittiin arvioiksi retorisista keinoista.

Jakaantuminen verkkotekstistä vakuuttuneisiin ja siihen kriittisesti suhtautuviin tulkittiin lukiolaisten vastauksista kysymykseen 3 eli kuinka hyvin tekstissä ilmaistu mielipide on perusteltu. Osa arvioista oli hyvin selkeitä, kun taas joissakin arvioissa esiintyi enemmän tulkinnanvaraisuutta. Suurin osa annetuista vastauksista oli kuitenkin suhteellisen helposti tulkittavissa.

Aineiston analyysin vaiheet

Laadullinen sisällönanalyysi kattaa erilaisia aineiston analyysitapoja, joissa systemaattisesti koodataan aineistosta koodausrunko kokoavaa analyysiä varten (Vuori 2021). Analyysin ensi vaiheessa artikkelin ensimmäinen kirjoittaja jäseni aineistoa laatimalla koodausrunгон, jonka pohjalta hän ryhmitteli sen retorisen analyysin kategorioiden eetos, paatos ja logos mukaisesti. Aineiston analyysi aloitettiin lukemalla aineisto läpi tehden samalla esikoodausta lukiolaisten omia ilmaisuja soveltaen. Vaikka esikoodauksessa käytettiin pääosin vain lukiolaisten vastauksista nousseita ilmaisuja, sitä ohjasi myös joiltain osin esiymmärrys aikaisemmissa tutkimuksissa esiin nousseista retorisisista keinoista.

Tämän jälkeen esikoodauksen tuloksia yhdisteltiin yhtenäisemmiksi ja laajemmiksi kokonaisuuksiksi. Osa ensimmäisillä koodauskierroksilla koodatuista kategorioista yhdistettiin ja osa poistettiin. Aluksi opiskelijoiden vastaukset ryhmiteltiin aineistolähtöisesti vastauksien sisältöjen mukaisiin ryhmiin, minkä jälkeen niitä muokattiin yhdenmukaisemmiksi aiemmissa tutkimuksissa esiintyneiden jäsennysten kanssa. Aineistolähtöinen esikoodaus johti eetoksen, paatoksen ja logoksen alakategorioiden tunnistamiseen.

Laadullinen sisällönanalyysi kohdentui tapoihin, joilla lukiolaiset arvioivat eri retoristen keinojen luonnetta ja vakuuttavuutta. Analyysi perustui näitä arvioita koskevien yhtäläisten ja erilaisten piirteiden vertailuun: esimerkiksi mitä yhtäläisyyksiä ja eroavuuksia oli lukiolaisten tavoissa arvioida artikkelin kirjoittajan logos-perusteisia retorisia keinoja, kuten tutkimustietoon vetoamista. Artikkelin ensimmäinen kirjoittaja nimesi retoriset keinot siten, että ne vastaavat mahdollisimman hyvin lukiolaisten vastauksissa ja aiemmissa tutkimuksissa esiin tulleita retorisia keinoja. Nimetyt retoriset keinot ryhmiteltiin vielä yläkategorioihin eli eetokseen, paatokseen ja logokseen aiemmissa tutkimuksissa (esimerkiksi Savolainen 2014) esitettyjen luokittelujen perusteella.

Analyysissa hyödynnetyt ylä- ja alakategoriat esitetään taulukossa 1.

TAULUKKO 1. Opiskelijoiden tunnistamat retoriset keinot

Opiskelijoiden tunnistama retorinen keino	Keskeiset sisällöt
Logos	Perustelut, jotka liittyvät kirjoituksen argumentaatioisisältöön
Tutkimustietoon vetoaminen	Kirjoittaja vetoaa faktoihin, tilastoihin tai tutkimuksiin vakuuttaakseen lukijan.
Esimerkkeihin vetoaminen	Kirjoittaja vetoaa esimerkkeihin, joiden avulla hän vahvistaa väitteen sisältöä.
Esitystapa	Kirjoittaja käyttää tietyntyyppisiä ilmauksia, esimerkiksi tieteellisiä termejä, tehdäkseen tekstistä vakuuttavampaa.
Paatos	Lukijan tunteisiin vetoavat perustelut
Tunteisiin vetoaminen	Kirjoittaja vetoaa esimerkkeihin, joiden avulla hän pyrkii herättämään lukijassa tunnereaktioita.
Eetos	Kirjoittajan tai toimijan maineeseen vetoavat perustelut
Kokemuksiin vetoaminen	Kirjoittaja vetoaa henkilökohtaisiin kokemuksiinsa.
Vetoaminen asiantuntijuuteen	Kirjoittaja vetoaa kirjoituksessa käyttämiensä auktoriteettien asemaan, tutkintoihin tai omaan asiantuntijuuteensa.
Asiantuntijoiden kyseenalaistus	Kirjoittaja kyseenalaistaa toista mieltä olevien asiantuntemuksen.

Retoristen keinojen ryhmittelyn ja nimeämisen tukena käytettiin myös diskurssianalyttisestä retorisestä analyysistä peräisin olevia jäsentelyjä, esimerkiksi tutkimustietoon ja asiantuntijuuteen vetoaminen (ks. mm. Jokinen 1999; Juhila 1993). Niistä saatiin apuvälineitä jäsenettäessä opiskelijoiden tunnistamia retorisia keinoja logoksen, eetoksen ja paatoksen alakategorioiksi. Artikkelin ensimmäinen kirjoittaja tunnisti ne induktiivisesti empiirisestä aineistosta analysoidessaan opiskelijoiden esittämiä perusteluja, jotka kohdistuivat verkkotekstissä käytettyihin retorisen vetoamisen keinoihin.

Määrällinen yleiskuva tunnistettuihin retorisiin keinoihin

Lukion ensimmäisen vuoden opiskelijat tunnistivat ja kuvasivat monipuolisesti erilaisia tekstissä käytettyjä retorisia keinoja. Opiskelijoiden näkemykset tekstin uskottavuudesta ja tekstissä käytetyissä retorisista keinoista kuitenkin vaihtelivat (ks. Taulukko 2).

TAULUKKO 2. Erilaisia retorisia keinoja tunnistaneiden ensimmäisen vuoden lukiolaisten osuudet nettitekstistä vakuuttuneiden ja siihen kriittisesti suhtautuneiden lukiolaisten joukossa (n=200)

Retorinen keino	Kaikki otoksen opiskelijat (n=200)		Nettitekstistä vakuuttuneet opiskelijat (n=133)		Kriittisesti suhtautuneet opiskelijat (n=67)	
	n	%	n	%	n	%
Logos	185	93 %	127	95 %	58	87 %
Tutkimustietoon vetoaminen	129	65 %	85	64 %	44	66 %
Esimerkkeihin vetoaminen	122	61 %	81	61 %	41	61 %
Esitystapaan vetoaminen	51	26 %	31	23 %	20	24 %
Paatos	120	60 %	66	50 %	54	81 %
Tunteisiin vetoaminen						
Eetos	68	34 %	43	32 %	25	37 %
Kokemuksiin vetoaminen	41	21 %	28	21 %	13	19 %
Asiantuntijuuteen vetoaminen	23	12 %	17	13 %	6	9 %
Asiantuntijoiden kyseenalaistus	17	9 %	6	5 %	11	16 %

Vakuuttuneisuuden ja tunnistettujen retoristen keinojen yhteistarkastelu osoittaa, kuinka retoristen keinojen tunnistaminen on yhteydessä lukiolaisen suhtautumiseen lukemaansa tekstiä kohtaan. Suurin osa (66 %) piti artikkelissa esiteltyjä perusteluja vakuuttavina ja kolmasosa (34 %) puutteellisina tai huonoina eli suhtautui tekstiin kriittisesti. Lähes kaikki (93 %) tunnistivat jonkin kirjoituksen argumentaatioisisältöön (logokseen) liittyvän retorisen keinon. Vähän yli puolet lukiolaisista (60 %) tunnisti paatoksen (lukijan tunteisiin) liittyviä retorisia keinoja ja kolmasosa (34 %) jonkun maineeseen tai kokemuksiin (eetokseen) liittyvän retorisen keinon.

Perusteluja vakuuttavina pitäneistä lukiolaisista suurin osa (95 %) tunnisti logokseen liittyviä retorisia keinoja, puolet (50 %) paatokseen liittyviä retorisia keinoja ja kolmasosa (32 %) eetokseen liittyviä retorisia keinoja. Verkkotekstiin kriittisesti suhtautuneista, toisin sanoen perusteluja ei-vakuuttavina pitäneistä, lukiolaisista suurin osa tunnisti logokseen (87 %) ja paatokseen (81 %) liittyviä retorisia keinoja ja yli kolmasosa (37 %) eetokseen liittyviä retorisia keinoja. Erot tekstiin kriittisesti suhtautuneiden ja siitä vakuuttuneiden välillä olivat

yleisesti ottaen pieniä, mutta huomattavissa oli myös poikkeuksia. Erityisesti tunteisiin vetoaminen oli tunnistettu paremmin kriittisten vastauksissa. Myös eetokseen liittyvä asiantuntijoiden kyseenalaistus oli tunnistettu useammassa kriittisen lukiolaisen vastauksessa.

Retoristen keinojen sisällöllinen tarkastelu

Tutkimuskysymykseen 3 vastaamiseksi tarkastelemme lukiolaisten tunnistamia verkkotekstin retorisia keinoja ja annamme niistä aineistoesimerkkejä. Keskeisin huomio kohdistui siihen, millaisin perustein lukiolaiset olivat tulkinneet tekstissä käytetyn argumentaation vakuuttavaksi tai ei-vakuuttavaksi. Näin vastaamme tutkimuskysymykseen 4.

Verkkotekstin sisällöstä vakuuttuneet lukiolaiset perustelivat sitä usein lyhytsanaisesti, esimerkiksi ”Mielestäni se on perusteltu hyvin” (opiskelija 27). Kriittisempien lukiolaisten arvioista vain pieni osa oli lyhytsanaisesti perusteltuja. He saattoivat perustella perusteellisesti omia näkemyksiään, kuten opiskelija 17: ”Mielipide on perusteltu huonosti. Omilla mielipiteillä ei ole mitään painoarvoa, ja tilastoista puuttuvat lähteet ja muut tekijät (esim. jos kaikki ruotsalaiset lapset on rokotettu, ei sillä ole mitään painoarvoa, että kaikki sairastuneet oli rokotettu).” Toisaalta myös verkkotekstistä vakuuttuneiden opiskelijoiden joukossa oli monia pitkiä ja perusteellisia arvioita, esimerkkinä opiskelija 130: ”Mielipide on perusteltu tekstissä erinomaisesti. Perustelemiseen on käytetty runsaasti faktatietoa ja tutkimustuloksia. Kirjoittajalla on paljon tietoa aiheesta ja kertoo asiat selkeästi. Rokotteiden alkuperän tuntemattomuuteen vedotaan myös hyvin.” Näin ollen vastauksen pituus ei välttämättä suoraan osoittanut lukiolaisen vakuuttuneisuutta tai kriittisyyttä.

Logos

Kirjoituksen argumentaatioisisältöön eli logokseen liittyviksi perusteluiksi luokiteltiin lukiolaisten tunnistamat retoriset keinot, joissa vedottiin tutkimustietoon, esimerkkeihin tai esitystapaan. Tutkimustietoon vetoaminen sisältää lukiolaisten tekstistä esille tuomat viittaukset faktoihin, tutkimuksiin tai tilastoihin. Seuraavassa esimerkissä (opiskelija 160) aineistossa usein esiintynyt piirre tutkimustiedon vakuuttavuudesta tulee esiin vain siksi, että se on tekstissä esitetty tutkimustietona: ”Tekstin mielipide perustuu pitkälti [kirjoittajan] omaan käsitykseen, jota perustellaan ja vahvistetaan tutkimuksilla. Tutkimuksia vastaan on vaikea väitellä, joten mielipide on kohtuullisen hyvin perusteltu.” Tämän lukion opiskelijan

käsitys siitä, että ”tutkimuksia vastaan on vaikea väitellä” on yhteneväinen useiden muidenkin lukiolaisten arvioihin siitä, että tutkimustieto, numerot tai tilastot vahvistavat lähtökohtaisesti argumenttia. Tutkimustiedoksi tulkitut näyttivät vakuuttavan pelkällä muodollaan, esimerkiksi faktoilla, ja lukiolaisten mielestä tämä lisäsi artikkelin uskottavuutta.

Osa lukiolaisista oli kuitenkin kriittisempiä artikkelin esittämän tutkimustiedon suhteen, mutta he saattoivat tästä huolimatta pitää artikkelin perusteluita asiallisina. Tämä tulee esille seuraavassa esimerkissä (opiskelija 9):

Kirjoittaja on osannut perustella väitteensä yllättävän hyvin ja uskottavasti vetoamalla erilaisiin tieteellisiin tutkimuksiin. Kuitenkin osa tutkimuksista on vanhoja ja esimerkiksi lause: "Vain noin 10 % haittatapauksista ilmoitetaan, joten todellinen haittojen määrä on todella suuri" ei ole järkevä. Jos 10% ilmoitetaan, mistä saadaan, että 90% ei ilmoita.

Esimerkin lukiolaisen mukaan tutkimustiedolla perustelu tuo uskottavuutta argumentin sisällölle, vaikka käytetyt tutkimukset ovat vanhoja ja esitetyt prosenttiluvut on ilmoitettu puutteellisesti. Myös tässä tulee esille, kuinka vahva luottamus monilla lukion ensimmäisen vuoden opiskelijoilla on tutkimustiedon muotoon puettuihin perusteluihin. Vaikka opiskelija tunnistaisikin puutteita sisällössä, tutkimustietoa pidetään silti uskottavana perustana väitteelle.

Joukossa oli myös lukiolaisia, jotka osasivat kyseenalaistaa koko artikkelin vakuuttamistavat ja sisällön todenmukaisuuden, kuten seuraava aineistoesimerkki (opiskelija 17) osoittaa: ”Mielipide on perusteltu huonosti. Omilla mielipiteillä ei ole mitään painoarvoa, ja tilastoista puuttuvat lähteet ja muut tekijät (esim. jos kaikki ruotsalaiset lapset on rokotettu, ei sillä ole mitään painoarvoa, että kaikki sairastuneet oli rokotettu)”. Artikkelin on vähemmän vakuuttava, jos sen kirjoittaja vetoaa perusteluissaan omiin mielipiteisiinsä eikä niiden tueksi esitetä luotettavia lähteitä tai ne puuttuvat kokonaan. Esimerkin lukiolainen tunnistaa tutkimustiedon kuitenkin vakuuttamisen tapana, johon hän on kiinnittänyt huomiota puutteellisuuksista huolimatta. Nettitekstin kirjoittajan oman mielipiteen esille nostamista lukiolaiset pitivät pääsääntöisesti perusteluja heikentävänä asiana, vaikka joissakin opiskelijoiden vastauksissa mielipiteen julkituominen esitettiin myös argumenttia vahventavana asiana.

Toinen merkittävä lukiolaisten tunnistama retorinen keino oli vetoaminen konkreettisiin esimerkkeihin, jotka tarkoittavat jollain tavoin järkeen vetoaviksi tulkittuja esimerkkitarinoita tai tietoja tukemassa verkkotekstin kirjoittajan väitteitä. Konkreettisia esimerkkejä pidettiin usein tutkimustiedon vertaisena argumenttia vahvistavana retorisenä keinona. Tämä tulee esille esimerkiksi lukion opiskelijan (192) vastauksessa kysymykseen, jossa pyydettiin arvioimaan, kuinka hyvin mielipide on verkkotekstissä perusteltu: ”Mielestäni ihan hyvin. Tekstin laatijalla on hyviä konkreettisia esimerkkejä ja hän on selvästi perehtynyt asiaan”. Tämänäyttöiset esimerkit saattoivat joidenkin mielestä olla jopa vakuuttavampia kuin tutkimustieto juuri konkreettisuutensa takia. Esimerkeissä kuvaillaan yksityiskohtaisesti tapahtumakulkuja, ja tämä vakuutti osan lukiolaisista.

Toisaalta osa opiskelijoista suhtautui kriittisesti esimerkkitapauksiin ja kiinnitti huomiota niiden yksipuolisuuteen sekä mahdolliseen epätodennäköisyyteen, kuten opiskelija 41:

Tekstin kirjoittajan mielipiteen tueksi on otettu vain negatiivisia kantoja rokotteista, ja tarinat eivät ehkä ole paras tapa perustella mielipidettä, koska ne voi periaatteessa keksiä päästäkin. Ja kun tekstissä kerrotaan prosenttilukuja esim. hinkuuskään sairastuneista rokotetuista lapsista, niin sen vastapainoksi ei kerrota kuinka montaa lasta ei oltu rokotettu hinkuuskää vastaan. Melkein kaikki asiat olivat perusteltu jonkin näköisillä luvuilla tai tuloksilla ja ne saattavat monesti olla harhaanjohtavia.

Tämä perustelu tuo esille aineistossa verrattain harvinaisen tavan kyseenalaistaa sekä esimerkkitarinat että tutkimustieto. Tarinoiden konkreettisuus sekä lukujen, tilastojen ja tutkimustulosten esittely vakuutti sen sijaan useat opiskelijat. Monikaan ei näin ollen tuonut esiin, että tarinoita saatetaan ”keksiä päästäkin” ja tutkimustulokset voivat olla ”harhaanjohtavia”.

Osa lukiolaisista tunnisti monipuolisesti erilaisia esitystapaan kuuluvia retorisia keinoja, joilla kirjoittaja tavoittelee lukijan vakuuttamista. Seuraavan esimerkin opiskelija (1) on tunnistanut retoristen keinojen käytön ja pitää kirjoittajan esittämää näkemystä vakuuttavana juuri tästä syystä: ”Mielestäni mielipide oli hyvin perusteltu, vaikkakin se oli varsinainen kärjisty koko asiasta. Tekstin laatija oli hyvin käyttänyt hyväkseen retorisia keinoja sekä argumentaatiotapoja.” Aineistosta löytyi kuitenkin myös vastauksia, joissa lukiolainen

suhtautui artikkelin sisältöön kriittisesti juuri esitystapaan liittyvien retoristen keinojen käytön takia.

Seuraavassa sitaatissa lukion opiskelija (24) tulkitsee esitystapaan liittyvien keinojen heikentävän artikkelin vakuuttavuutta: ”Mielipidettä on perusteltu paljon, mutta lähteitä ei ole mainittu. Tunteilla ja kokemuksilla perustelu ei välttämättä ole kovin vakuuttavaa, ja sitä on käytetty tekstissä paljon. Teksti on jäsenneily näyttämään asiatekstiltä.” Tekstin perustelut eivät kyseistä opiskelijaa vakuuta, mitä vahvistaa vielä hänen toiseen kysymykseen laatimansa vastaus: ”faktatiedon tunne luodaan käyttämällä virallista kieltä ja hieman vierasperäisiä sanoja”. Tutkimuksella tai luvuilla perustelu olisi ollut siis tässäkin tapauksessa vakuuttavaa, jos tutkimustieto olisi luotettavaa. Erilaisten retoristen keinojen käyttö ja epämääräiset lähdeviitteet vähensivät kuitenkin opiskelijan mielestä väitteiden vakuuttavuutta ja tekivät tiedosta epäluotettavaa. ”Tunteilla ja kokemuksilla perustelu” sekä erilaiset tekstin muotoilut nähtiin näin keinoina johdatella lukijaa luottamaan verkkokirjoituksessa esitettyyn tietoon.

Paatos

Paatos viittaa lukion opiskelijan tunnistamiin retorisiin keinoihin, joilla hän on tulkinnut artikkelin kirjoittajan pyrkivän herättämään lukijoissa tunnereaktioita lisätäkseen oman sanomansa vakuuttavuutta. Osa lukiolaisista piti tätä keinoa vakuuttavuutta vahvistavana. Seuraavassa lainauksessa opiskelijan (177) mukaan tunteisiin vetoaminen vahvistaa muita vakuuttamistapoja: ”Mielipiteet on perusteltu hyvin, sillä heti alusta asti se vetoaa osittain tunteisiin, kun sanotaan että vastuu rokotuksista on vanhemmilla, jolloin monelle saattaa tulla niin sanotusti pelko puseroon.” Vastauksessaan kyseinen opiskelija analysoi tunteisiin vetoamisen yhtenä artikkelin perusteluja vahvistavana lisänä. Hän oli vakuuttunut kirjoittajan esittämistä perusteluista niiden monipuolisuuden takia. Tunteisiin vetoaminen on tulkittavissa merkiksi siitä, että kirjoittaja hallitsee erilaisten retoristen keinojen käytön ja niiden avulla vahvistaa tekstin vakuuttavuutta.

Joissakin tapauksissa tunteisiin vetoamisen katsottiin kuitenkin ennemminkin heikentävän kuin lujittavan perustelun vakuuttavuutta, kuten opiskelijan 99 vastauksessa: ”Mielipide on perusteltu monipuolisesti faktoja esittämällä, ja vaikka tekstissä on paljon tunteisiin vetoamista ja subjektiivisuutta, mielipide on tieteellisesti perusteltavissa”. Tässä lukion

opiskelija asetti vastakkain subjektiivisuuden ja tunteisiin vetoamisen tieteellisen perustelun; hänen tulkintansa mukaan tieteelliset perusteet olivat riittävän vakuuttavia tunteisiin vetoamisesta huolimatta. Ero edellisen esimerkin opiskelijaan (177) on siinä, että tunteisiin vetoamista ei pidetty vahvistavana lisänä, vaikka opiskelijan mielestä perustelut olivat hyviä ja artikkeli vakuuttava.

Tekstin sisältöön kriittisesti suhtautuneet lukiolaiset katsoivat tunteisiin vetoamisen heikentävän artikkelin uskottavuutta. Seuraava lainaus on esimerkki siitä, kuinka tekstiin epäilevämmiin suhtautuva opiskelija (29) oli osannut vastauksessaan eritellä sekä virheellistä asiasisältöä että retoristen keinojen, kuten tunteisiin vetoamisen, käyttöä:

Kirjoittajan mielipiteelle on kerätty paljon perusteluja, mutta ne eivät ole kovin vakuuttavia. Kirjoittaja tekee useita asiavirheitä kappaleessa, joka kertoo rokotteiden valmistamisen solubiologiasta. Hän myös harhauttaa lukijaa luulemaan, että rokottaminen olisi epäluonnollista ja pelottavaa. Mielipiteen perustelu rakentuu pääasiassa tunteisiin vetoamisen ja lukijan tietämättömyyden hyväksi käyttämiseen, sillä kirjoittaja ei esimerkiksi perustele sanallakaan miksi homeopaattiset hoidot ovat parempia kuin rokotteet.

Kyseinen lukiolainen näki tunteisiin vetoamisen artikkelin merkittävimpana retorisena keinona ja esitti tämän syyksi sille, etteivät artikkelin perustelut vakuuta. Hän piti artikkelia epäluotettavana ja oli erittäin kriittinen artikkelissa esiteltyjen tutkimustietojen suhteen. Tunteisiin vetoaminen tulkittiinkin aineistossa useimmiten vakuuttavuutta heikentävänä retorisena keinona. Toisaalta lukiolaiset, jotka eivät tulkinneet tekstin pyrkivän vetoamaan lukijan tunteisiin, olivat vakuuttuneempi tekstissä esitetyistä perusteluista ja sisällöstä.

Eetos

Eetos viittaa retorisiin keinoihin, joilla perustellaan väitettä vetoamalla tekstin kirjoittajan maineeseen. Tässä tutkimuksessa huomio kiinnittyi lukiolaisten lukeman verkkotekstin kirjoittajan itsensä tai verkkotekstin kirjoittajan mainitseman lähteen kirjoittajan maineeseen. Eetokseen liittyviä lukiolaisten tunnistamia retorisia keinoja olivat tekstin kirjoittajan vetoaminen omiin kokemuksiinsa, ulkopuoliseen asiantuntijuuteen vetoaminen ja ulkopuolisten asiantuntijoiden kyseenalaistus.

Eetokseen liittyvillä retorisisilla keinoilla oli sidoksia erityisesti logokseen liittyviin retorisiin keinoihin. Tämä tuli esille vastauksissa, joissa esitettiin sisällöllisen vakuuttavuuden lisäävän kirjoittajan tai kirjoittajan käyttämien auktoriteettien vakuuttavuutta. Muutamissa vastauksissa suunta saattoi olla myös toisinpäin. Kirjoittajan kokemukset tai tietämys näytti lisänneen joissakin tapauksissa myös artikkelissa esille nostetun tutkimustiedon ja kokemusten vakuuttavuutta esimerkiksi näin: ”Mielestäni mielipide on perusteltu hyvin, omakohtainen kokemus asiasta tekee kirjoituksesta luotettavan” (opiskelija 68). Tekstin laatijan uskottavuus tulkittiin pohjaavan hänen omakohtaisiin kokemuksiinsa, jotka puolestaan takasivat muunkin tekstin uskottavuuden.

Eetokseen ja logokseen liittyvien retoristen keinojen kietoutuminen toisiinsa ilmeni esimerkiksi seuraavassa sitaatissa, jossa lukion opiskelija (40) kertoo, kuinka tekstin kirjoittajan asiantuntemus käy ilmi tekstistä: ”Lisäksi hän itse käyttää paljon hankalia biologisia tai tieteellisiä termejä, joista saa sellaisen tunteen, että kirjoittaja tietää mistä puhuu”. Sitaatissa yhdistyy kaksi retorista keinoa: esitystavalla vakuuttaminen ja asiantuntijuuteen vetoaminen. Opiskelijan mukaan asiantuntijuus tuli esille erityisesti ”hankalia” ja ”tieteellisiä termejä” käyttäen, mikä loi ”tunteen” kirjoittajan tietämyksestä.

Kirjoittajan asiantuntijuus tulkittiin tulevan esille tekstin kohdissa, jotka vihjasivat hänen toimivan esimerkiksi lääkärinä tai sairaanhoitajana. Tekstissä viitattiin kuitenkin vain lyhyesti ja epämääräisesti rokotusten aiheuttavan kirjoittajan työssä paljon ongelmia. Lukiolaisten tulkinnoissa eetokseen liittyvistä vakuuttamiskeinoista korostuikin enemmän kirjoittajan omilla kokemuksilla kuin asiantuntemuksella vakuuttaminen. Tähän syynä saattoi olla se, ettei artikkelin kirjoittaja erityisemmin maininnut tekstissään omaa asiantuntijuuttansa. Useimmat lukiolaiset eivät pitäneetkään tekstin tyyliä asiantuntijalle ominaisena vaan tulkitsivat sen lähteitä hyödyntäväksi mielipidekirjoitukseksi.

Jotkut lukiolaiset pitivät hyvänä argumentoinnin keinona eetokseen liittyviä perusteluja, joilla osoitetaan vastapuolen auktoriteettien epäjohdonmukaisuus, mutta eivät tästä huolimatta pitäneet verkkotekstiä kokonaisuudessaan vakuuttavana. Vastauksissa saatettiin nostaa esille artikkelin kirjoittajan tapa kyseenalaistaa vastapuolen argumentteja, kuten opiskelijan 156 esimerkissä: ”Hän myös esittää tyypillisimpiä rokotusten puolestapuhujien väitteitä, ja sitten osoittaa niiden epäloogisuuden, mikä on mielestäni hyvä argumentoinnin keino”. Arvionsa

lopussa kyseinen lukion opiskelija totesi lisäksi, että ”[k]uitenkaan tekstin lopussa ei ole annettu linkkejä lähteisiin, esimerkiksi mihinkään kirjoittajan mainitsemaan tutkimustuloksiin, mikä syö perustelujen vaikuttavuutta”. Opiskelija tunnisti kirjoittajan käyttämiä retorisia keinoja monipuolisesti, mutta suhtautui silti kriittisesti tekstin sisältöön.

Niin ikään seuraavassa esimerkissä (opiskelija 46) vastapuolen asiantuntijoiden asiantuntijuuden kyseenalaistaminen ja puutteiden toistuva korostaminen on vakuuttavuutta vähentävä seikka: ”Myös jatkuva yleistys auktoriteettien luotettavuuden puutteesta tuntuu turhan kärjistetyltä”. Tämä lukiolainen piti tekstiä kokonaisuutena huonosti perusteltuna, mutta erona edeltävään esimerkkiin (156) on se, että hän suhtautui kriittisesti myös kyseisen retorisen keinon käyttöön tekstissä. Esimerkin 46 opiskelija oli siis eritellyt vastauksessaan artikkelissa käytettyjä retorisia keinoja ja arvioinut niitä tässä yhteydessä kriittisesti.

Yhteenveto ja pohdinta

Tässä tutkimuksessa on keskitytty tarkastelemaan lukion ensimmäisen luokan opiskelijoiden verkkotekstissä tunnistamia retorisia keinoja, niiden perusteluja ja uskottavuutta. Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että peruskoulun ja lukion oppilailla on vaikeuksia arvioida internetistä löytämiensä lähteiden uskottavuutta (ks. mm. Freeman ym. 2020; Hämäläinen ym. 2021; Kiili ym. 2018; Sundin & Francke 2009; ks. myös Mikkonen 2018). Tutkimuksemme tukee tätä havaintoa, sillä verrattain suuri osa lukion ensimmäisen luokan opiskelijoista oli vakuuttunut yksipuolisesti argumentoivan verkkotekstin retoriikasta. Useimmat heistä pitivät tekstiä ja siinä käytettyjä retorisia keinoja vakuuttavina, vaikka tekstissä oli tutkijoiden näkökulmasta monia puutteita. Lisäksi tekstin yhteydessä olevista mainoksista ja ilmoituksista olisi ollut pääteltävissä, että tekstin yhtenä tarkoituksena oli edistää homeopaattisten tuotteiden ja palveluiden myyntiä. Tähänkään ei kiinnittänyt huomiota kuin muutama lukiolainen.

Lukiolaiset, jotka osasivat suhtautua tekstiin epäilevämmiin, osasivat myös tunnistaa analyttisemmin tekstissä käytettyjä retorisia keinoja. Retoristen keinojen monipuolinen tunnistaminen oli yhteydessä siihen, kuinka vakuuttavina tekstissä esitettyjä väitteitä pidettiin. Näin ollen tietoisuus erilaisista vakuuttamisen tavoista vaikuttaa auttavan internetissä esiintyvien tekstien kriittisempää arviointia.

Ensimmäisen vuoden lukiolaiset tunnistivat harvoin tunteisiin vetoamisen tekstissä käytettynä retorisenä keinona, josta tutkimuskirjallisuudessa on netti-ilmioihin liittyen käytetty käsitettä affektiivinen käänne (ks. Gregg & Seigworth 2010; Nikunen & Pantti 2018). Aineistomme opiskelijoista vain vähän yli puolet kiinnitti huomiota tunteisiin vetoamiseen; heistä useimmat eivät olleet vakuuttuneita tekstin sisällöstä. Erityisesti tieteellisistä tuloksista perusteluissaan vakuuttuneet lukiolaiset jättivät vähemmälle huomiolle tunteisiin vetoamisen tai eivät tunnistanee sitä lainkaan. Tunteisiin vetoamisen tunnistaminen on tärkeässä roolissa nykyisessä mediakulttuurissa erityisesti silloin, kun tulisi tunnistaa verkkoteksteissä esiintyviä puutteita muun muassa tutkimustulosten oikeellisuuden tai puolueellisten väitteiden osalta. Tunteisiin vetoamisen tunnistamisen, hyödyntämisen ja analysoimisen tulisi näin ollen olla merkittävä osa kriittisen lukutaidon opetusta.

Monelle tekstiin luottavaisemmin suhtautuneelle lukiolaiselle erityisesti vaikutelma tekstin tieteellisyydestä oli merkki tekstin uskottavuudesta. Heidän tulkintansa tieteellisyydestä perustui kuitenkin pääosin siihen, että tekstistä löytyi tieteelliseltä vaikuttavia viittauksia tutkimustuloksiin tai tilastoihin. Tutkimustuloksiin tai tilastoihin ei tekstissä kuitenkaan annettu kunnollisia lähdeviitteitä, ja suurin osa tekstin kirjoittajan esittämistä tutkimustuloksista oli kirjoittajan omia tulkintoja tutkimustuloksia käsittelevistä uutisista.

Tutkimustuloksiin viittaaminen ja tieteellisen vaikutelman antaminen ovat yleisiä retorisia keinoja yksityishenkilöiden tai mainostajien laatimissa terveysaiheisissa verkkoteksteissä. Tieteellinen vaikutelma voi syntyä tilastojen, numeroiden tai oletetun asiantuntijuuden esiin tuomisella (Jokinen 1999; Juhila 1993), vaikka väitteillä ei olisi todellisuudessa tieteellistä pohjaa. Lukio-opintojansa aloittavien opiskelijoiden tulisikin tunnistaa, missä yhteydessä tutkimustuloksiin vetoamista käytetään ja mihin tutkimuksiin esitetyillä prosenteilla, luvuilla tai asiantuntemuksella viitataan. Tämä auttaisi heitä ymmärtämään, että pelkkä tutkimustulosten esittely ei vielä takaa tuloksien esittämistä alkuperäislähteille uskollisesti eikä vakuuttamisen tukena käytettyjen tutkimuksien luotettavuutta.

Yksityiskohtaisilla kuvauksilla kirjoittajan omista tai kirjoittajan lähipiirin kokemuksista oli merkittävä rooli verkkotekstin kirjoittajan maineen ja uskottavuuden rakentamisessa. Aineistossamme tämä retorinen keino oli tunnistettu, mutta suhtautuminen siihen vaihteli sen mukaan, oliko lukiolainen ylipäätään vakuuttunut tekstistä. Kirjoittajan asiantuntemuksesta esimerkiksi hänen käyttämänsä tieteelliseltä vaikuttavien termien tai tutkimustulosten

perusteella vakuuttuneet lukiolaiset kokivat yksityiskohtaisten kuvausten lisäävän uskottavuutta. Sen sijaan lukiolaiset, jotka eivät olleet vakuuttuneita tekstin perusteluista ja tyylistä, tulkitsivat kokemusten esittelyn ja erityisesti siihen liittyvän tunteisiin vetoamisen heikentävän kirjoittajan uskottavuutta entisestään.

Tutkimuksen metodisena vahvuutena voidaan pitää sitä, että retoristen keinojen tunnistamisen analyysi soveltui hyvin lukiolaisten rokotekielteisestä verkkotekstistä tekemien tulkintojen tarkasteluun. Aikaisemmissa tutkimuksissa käytetty retoristen keinojen analyysi auttoi erottelujen jäsentelyssä, vaikka analyysin kohde ja analyysimenetelmä olivatkin erilaisia (ks. Lehti & Eronen-Valli 2018; Mikkonen 2011; Savolainen 2014; Summa 1996). Retoristen keinojen tunnistamisen analyysillä pystyttiin tunnistamaan opiskelijan tulkinnat häneen vaikuttavista retorisista keinoista. Saadut tutkimustulokset auttavat ymmärtämään lukion ensimmäisen vuoden opiskelijoitten valmiuksia arvioida verkkotekstin vakuuttavuutta.

Tutkimuksen ja siinä käytetyn retoristen keinojen tunnistamisen analyysin tulosten yleistämistä rajoittaa ensinnäkin se, että se kohdistuu vain yhdestä verkkotekstistä tehtyihin tulkintoihin. Jostain toisesta aiheesta kirjoitettu teksti olisi saattanut tuottaa opiskelijoissa erilaisia tulkintoja. Toiseksi tutkimuksen aineistona oli pienissä kaupungeissa ja kunnissa asuvien ensimmäisen vuoden lukiolaisten vastaukset, mikä myös saattoi rajata analyysin ulkopuolelle erilaisia ja eri tavalla painottuneita tulkintoja verkkotekstistä.

Retoristen keinojen tunnistaminen verkkotekstistä näyttäisi auttavan lukion ensimmäisen luokan opiskelijoita arvioimaan kriittisemmin lukemaansa tekstiä sekä refleктоimaan paremmin tekstin sisältöä suhteessa kirjoittajan pyrkimyksiin. Tämän tutkimuksen tulokset antavat viitteitä siitä, että retoristen keinojen tunnistaminen tulisi ottaa aivan lukion ensimmäisestä luokasta lähtien vahvemmin osaksi lukion oppiaineita, joihin liittyy itsenäistä tiedonhakua. Viimeisimmässä lukion opetussuunnitelmassa (LOPS 2019) retoristen keinojen tunnistaminen nousee kuitenkin esille pääosin vain äidinkielen kursseilla, vaikka sitä tarvitaan lähes kaikessa tiedonhaussa koulussa ja vapaa-ajalla.

Viimeisimmässä lukion opetussuunnitelmassa (LOPS 2019) ei näin ollen ole retoriikan tunnistamisen opetusta lisätty merkittävästi verrattuna vuoden 2015 lukion opetussuunnitelmaan (LOPS 2015), vaikka sen merkitys on vuosien varrella kasvanut. Erityisesti yksittäisiin kokemuksiin ja tunteisiin vetoavan retoriikan tunnistaminen olisi

ajankohtaista nyt, kun internetiin on tullut koronapandemian myötä yhä enemmän erilaisten kokemusasiantuntijoiden mielipiteisiin pohjautuvia aineistoja ja salaliittoteorioita, muun muassa koronarokotteiden luonteesta ja vaikutuksista (ks. Knuuti 2020; Raipola & Knuuti 2020).

Tämä tutkimus auttaa lukion opettajia ymmärtämään paremmin lukio-opintojaan aloittavien opiskelijoiden valmiuksia tunnistaa ja arvioida retorisia keinoja. Tuloksista voi niin ikään olla hyötyä lukio-opetuksen suunnittelussa yli oppiainerajojen. Lukio-opetuksessa – samoin kuin tulevaisuuden lukion opetussuunnitelmissa – olisi tärkeää korostaa retoristen keinojen tunnistamista osana eriaiheisten ja eri oppiaineisiin kuuluvien tekstien uskottavuuden arviointia.

Lähteet

Aristoteles 2012. Retoriikka ja runousoppi. Suom. P. Hohti & P. Myllykoski. Helsinki: Gaudeamus.

ARONI 2019. Argumentative online inquiry in building students' knowledge work competence research project. <https://blogs.helsinki.fi/aroni-researchproject>. (Luettu 12.1.2023.)

Burke, K. 1969. A Rhetoric of motives. Berkeley, CA: University of California Press.

Chambliss, M. J. & Murphy, P. K. 2002. Fourth and fifth graders representing the argument structure in written texts. *Discourse Processes* 34 (1), 91–115.

Cockcroft, R., Cockcroft, S., Hamilton, C. & Hidalgo Downing, L. 2014. Persuading people. An introduction to rhetoric. 3. painos. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Freeman, J. L., Caldwell, P. H. Y. & Scott, K. M. 2020. The role of trust when adolescents search for and appraise online health information. *The Journal of Pediatrics* 221, 215–223. <https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2020.02.074>

Gregg, M. & Seigworth, G. J. (toim.) 2010. The affect theory reader. Durham, NC: Duke University Press.

Herrick, J.A. 2018. The history and theory of rhetoric: an introduction. New York, NY: Routledge.

Hämäläinen, E. K., Kiili, C., Räikkönen, E. & Marttunen, M. 2021. Students' abilities to evaluate the credibility of online texts: The role of internet-specific epistemic justifications. *Journal of Computer Assisted Learning* 37 (5), 1409–1422. <https://doi.org/10.1111/jcal.12580>

Jokinen, A. 1999. Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 126–159.

Juhila, K. 1993. Miten tarinasta tulee tosi? Faktuaalistamisstrategiat viranomaispuheessa. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 151–188.

Kakkuri-Knuuttila, M.-L. 1998a. Retoriikka. Teoksessa M.-L. Kakkuri-Knuuttila (toim.) *Argumentti ja kritiikki: Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Helsinki: Gaudeamus, 233–272.

Kakkuri-Knuuttila, M.-L. 1998b. Tutkimuksen rakenne ja arviointi. Teoksessa M.-L. Kakkuri-Knuuttila (toim.) *Argumentti ja kritiikki: Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Helsinki: Gaudeamus, 368–387.

Kiili, C., Leu, D. J., Marttunen, M., Hautala, J. & Leppänen, P. H. T. 2018. Exploring early adolescents' evaluation of academic and commercial online resources related to health. *Reading and Writing* 31 (3), 533–557. <https://doi.org/10.1007/s11145-017-9797-2>

Knuuti, Juhani. 2020. *Kauppatavarana terveys: Selviydy terveystieteen viidakossa*. Helsinki: Minerva Kustannus.

LOPS 2015. Lukion opetussuunnitelman perusteet. Määräykset ja ohjeet 2015:48. Helsinki: Opetushallitus.

LOPS 2019. Lukion opetussuunnitelman perusteet. Määräykset ja ohjeet 2019:2a. Helsinki: Opetushallitus.

Lehti, L. & Eronen-Valli, M. 2018. Diskurssintutkimuksen menetelmiä digitaalisen retoriikan tutkimuksessa. AFinLA-teema 11. <https://doi.org/10.30660/afinla.69104>

Leon, T. M. 2008. Middle-school students comprehending, analyzing, and evaluating persuasive texts. Doctoral dissertation. University of Maryland.
<https://www.proquest.com/openview/505e1304adef62d6e5c816d240e60acd/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750>. (Luettu 6.5.2022)

Luke, A. 1995. When basic skills and information processing just aren't enough. Rethinking reading in new times. *Teachers College Record* 97 (1), 95–115.

Meyer, M. 2017. *What is rhetoric?* Oxford: Oxford University Press.

Mikkonen, I. 2010. "Olen sitä mieltä, että ...": Lukiolaisten yleisönosastotekstien rakenne ja argumentointi. *Jyväskylä studies in humanities* 135. Jyväskylän yliopisto.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3826-0>

Mikkonen, T. 2011. Kosovon sota Wikipediassa. Teoksessa T. Aaltonen-Ogbeide, P. Saastamoinen, H. Rainio & T. Vartiainen (toim.) *Silmät auki sosiaaliseen mediaan*. Helsinki: Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta, 114–124.

Mikkonen, T. 2018. Justifying the use of internet sources in school assignments on controversial issues. *Information Research* 23 (1). <http://informationr.net/ir/23-1/paper781.html>. (Luettu 26.4.2020.)

von der Mühlen, S., Richter, T., Schmid, S. & Berthold, K. 2019. How to improve argumentation comprehension in university students: Experimental test of a training approach. *Instructional Science* 47, 215–237. <https://doi.org/10.1007/s11251-018-9471-3>

Nikunen, K. & Pantti, M. K. 2018. Tapaus Ku Klux Klan: Affektiivinen julkisuus, moraaliset tunteet ja tahmaiset kuvat. Teoksessa M. Maasilta & K. Nikunen (toim.) Pakolaisuus, tunteet ja media. Tampere: Vastapaino, 71–91.

Perelman, C. & Olbrechts-Tyteca, L. 1969. The new rhetoric: A treatise on argumentation. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press.

POPS 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Määräykset ja ohjeet 2014:96. Helsinki: Opetushallitus.

Raipola, J. & Knuuti, J. 2020. Kertomus päivässä pitää lääkärin loitolla. Teoksessa M. Mäkelä, S. Björninen, V. Hämäläinen, L. Karttunen, M. Nurminen, J. Raipola & T. Rantanen (toim.). Kertomuksen vaarat: Kriittisiä ääniä tarinataloudessa. Tampere: Vastapaino, 255–272.

Savolainen, R. 2014. The use of rhetorical strategies in Q&A discussion. *Journal of Documentation* 70 (1), 93–118.

Savolainen, R. 2022. Defending and refuting information sources rhetorically: The case of COVID-19 vaccination. *Journal of Librarianship and Information Science* 0(0).
<https://doi.org/10.1177/09610006221111196>

Sukeva-Hakanpää, M. 2012. Miksi rokotukset ovat vaarallisia?
https://www.luontaisnetti.fi/index.php?valikko=valikko&sivu=arkisto_2012_miksi_rokotukset_ovat_haitallisia. (Luettu 12.1.2023.)

Summa, H. 1996. Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan: Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Teoksessa K. Palonen & H. Summa (toim.) Pelkkää retoriikkaa: Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino, 51–83.

Sundin, O. & Francke, H. 2009. In search of credibility: Pupils' information practices in learning environments. *Information Research* 14 (4). <http://informationr.net/ir/14-4/paper418.html>. (Luettu 26.4.2020.)

Toulmin, S. 1958. The uses of argument. Cambridge: Cambridge University Press.

Vuori, J. 2021. Laadullinen sisällönanalyysi. Teoksessa J. Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto.
<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/laadullinen-sisallonanalyysi/>. (Luettu 24.1.2023.)

Saapunut toimitukseen: 11.10.2020

Hyväksytty julkaistavaksi: 9.8.2022

First-year upper secondary school students evaluating the rhetorical appeals of an anti-vaccination online text

This paper investigates how Finnish upper secondary school students evaluate the rhetorical appeals used in an anti-vaccination online text and the extent to which they are critical or non-critical of the text. The empirical data were collected in 2016 from first-year upper secondary school students (n=200) in Finland. The analytical focus was placed on the classic rhetorical appeals, i.e. logos, ethos and pathos. Most students found the online text convincing due to the writer's use of logos-related rhetorical appeals. The critical students recognised more frequently emotion-based appeals, while the non-critical students paid more attention on logos-related appeals, for example, appeals to scientific findings. The students who did not find the text convincing were more analytical and reflective in their responses. The findings indicate that the recognition of different rhetorical strategies helps students also to recognize better the interests advocated by the authors of online texts. The evaluation of rhetorical strategies should therefore be more emphasized in the teaching and learning in upper secondary schools.

Descriptors: content analysis, critical reading, general upper secondary school, media education, students, multiliteracy, rhetoric